

SKANDYNAWSKA DROGA DO PARLAMENTARYZMU

1. Państwa skandynawskie uchodzą za wzorzec demokracji, a w każdym z nich od dziesięcioleci funkcjonuje system parlamentarno-gabinetowy. Choćby dlatego warto przyjrzeć się narodzinom nordyckiego parlamentaryzmu, tym bardziej, że nie został on wprowadzony przez ustrojodawcę, ale powstał w wyniku powolnej ewolucji norm ustrojowych. Zajmujemy się okresem od wojen napoleońskich (które przyniosły Skandynawii wielkie zmiany) do 1. wojny światowej (pod koniec której parlamentaryzm zwyciężył w Szwecji), a praca stanowić ma punkt wyjścia do dalszych badań. Tytułowy *parlamentaryzm* uznajemy za synonim systemu parlamentarno-gabinetowego, którego istotą jest polityczna odpowiedzialność rządu przed legislatywą, a kluczowe znaczenie odgrywa instytucja *votum* nieufności¹.

2. W XIX wiek narody skandynawskie wkraczały w ramach dwóch jedynie państw: Danii i Szwecji. Terytorium duńskie obejmowało Norwegię, a Finlandia była częścią państwa szwedzkiego. Nowe stulecie oba kraje rozpoczynały z odmiennymi doświadczeniami ustrojowymi. Dania od XVII w. była monarchią absolutną. Monarcha powoływał i odwoływał urzędników, jednak nie zawsze był samodzielny w swoich decyzjach². Szwecja przeciwnie - miała bogate doświadczenia konstytucyjne i parlamentarne. Od uchwalenia konstytucji z 1719 i 1720 r. do zamachu stanu Gustawa III w 1772 r. trwała *epoka wolności*. Silna była pozycja *Riksdagu* złożonego z kolegów reprezentujących cztery stany (szlachtę, duchowieństwo, mieszczan i chłopów). Władzę wykonawczą sprawował elekcyjny król z Radą Królestwa (*Riksråd*), przy czym musiał podporządkować się zdaniu Rady. Parlament nie tylko miał wpływ na powoływanie członków *Riksrådu*, ale również mógł ich odwołać (gdy po analizie protokołu Rady uznał, że nie prowadziła ona polityki zgodnej z wolą stanów)³.

Po przyjęciu konstytucji z 1772 r. doszło do wzmocnienia pozycji monarchy. Rada była odtąd jedynie organem doradczym władcy, który decydował o powoływaniu i odwoływaniu jej członków. *Riksdag* miał wyrażać zgodę na podatki i kontrolować finanse, a posłowie mogli kierować do króla skargi. Zakazano działalności stronnictw, odpadł więc podstawowy element systemu parlamentarnego⁴.

Wojny napoleońskie przyniosły Skandynawii rewolucyjne zmiany. Szwecja znalazła się w koalicji antynapoleońskiej i ponosiła porażki. W marcu 1809 r. Gustaw IV Adolf został obalony. W maju zebrał się *Riksdag*, który już po miesiącu przyjął projekt ustawy zasadniczej. Zaakceptował go książę Karol i został królem jako Karol XIII. Miał ponad 60 lat i był bezdzietny, a następcą tronu został napoleoński marszałek Jean Baptiste Bernadotte i jako Karol Jan (Carl Johan) przejął rządy jeszcze za życia Karola. Szwecja powróciła do koalicji antynapoleońskiej, co pozwoliło mu zachować władzę⁵.

¹ Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2006, s. 55-56; R. Mojak, *Zasada parlamentarnego systemu rządów*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2008, s. 135-137; Z. Szeliga, *Odpowiedzialność parlamentarzystów, prezydenta, Rady Ministrów oraz jej członków w świetle Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Lublin 2003, s. 75-76; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 529-530.

² A. Okolski, *Ustrój państw europejskich i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1887, s. 173; W. Czapliński, K. Górski, *Historia Danii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 232-238; J. Marszałek-Kawa, *Parlamente jednoizbowe w państwach nordyckich. Pozycja i funkcjonowanie*, [b.d.i m.w.], s. 93-94; W. Czapliński, *Dzieje Danii nowożytnej*, Warszawa 1982, s. 120-126; S. Oakley, *The story of Denmark*, London [1972], s. 153-158.

³ Z. Anusik, *Czy na pewno pierwsza? Kilka uwag o konstytucjach szwedzkich XVIII wieku*, [w:] J. A. Daszyńska (red.), *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Reminiscencje w 220. rocznicę uchwalenia*, Łódź 2009, s. 185-194; S. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice 1989, s. 17-19; I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967, s. 206-219; A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 249-251, 274-275; N. Andrés, *Modern Swedish government*, Stockholm 1961, s. 11, 22-23.

⁴ A. Kersten, *op. cit.*, s. 276-278; Z. Anusik, *op. cit.*, s. 194-200; E. Håstad, *The parliament of Sweden*, London s.d., s. 3-4; I. Andersson, *op. cit.*, s. 223, 230.

⁵ T. Cieślak, *Norwegia. Z dziejów XIX i XX wieku*, Poznań 1970, s. 18-21; A. Kersten, *op. cit.*, s. 298-299; B.

Dania trwała u boku Napoleona, co przyniosło jej klęskę. Pokonana przez wojska szwedzkie w pokoju kilońskim (14 stycznia 1814 r.) odstąpiła Szwecji Norwegię, a w okrojonym państwie 1/3 ludności stanowili Niemcy zamieszkujący w księstwach Szlezwik i Holsztyn⁶.

Klęska Danii rozpoczęła nowy okres w historii Norwegii, która podjęła próbę uzyskania pełnej suwerenności. Duński następca tronu Chrystian Fryderyk został norweskim regentem, a obradująca w Eidsvoll konstytuanta 17 maja 1814 r. uchwaliła konstytucję i wybrała go królem. Norwegia nie była w stanie obronić niepodległości i szybko została pokonana przez Szwecję. Karol Jan gotów był do kompromisu, by sprawę zakończyć jeszcze przed Kongresem Wiedeńskim. Chrystian Fryderyk abdykował, a król szwedzki przyrzekł utrzymanie norweskiej ustawy zasadniczej. *Storting* zdecydował o zawarciu unii ze Szwecją (4 listopada 1814 r.), wybrał szwedzkiego Karola XIII królem Norwegii, a konstytucja została dostosowana do nowej sytuacji ustrojowej⁷. W 1815 r. wydano akt państwowy (*riksakt*) określający zasady unii, w której Norwegia miała być *wolnym, niepodzielnym i niezależnym państwem*, związanym ze Szwecją osobą wspólnego monarchy. Zarządzana była przez królewskiego namiestnika i nie miała własnego przedstawicielstwa dyplomatycznego. Dzięki panowaniu Chrystiana Fryderyka i stanowczej postawie zgromadzenia Norwegia nie stała się prowincją wchłoniętą przez Szwecję, ale miała być równorzędnym podmiotem w ramach unii⁸.

3. Szwedzka ustawa zasadnicza z 6 czerwca 1809 r. nawiązywała do europejskich osiemnastowiecznych koncepcji ustrojowych i stanowić miała kompromis między dążeniem króla do utrzymania modelu oświeconego absolutyzmu, a postulatem umocnienia pozycji reprezentacji stanowej. Monarcha był nieodpowiedzialny, a władzę wykonawczą sprawował z powoływana przez siebie Rada⁹.

Riksdag wciąż zorganizowany był na zasadzie przedstawicielstwa stanów. Reprezentowane w nim były: szlachta, kler luterański, mieszczaństwo i chłopstwo. Wobec ustaw uchwalonych przez zgromadzenie władcy przysługiwało prawo *veta* absolutnego. Sesję parlamentu król zwoływać miał co pięć lat (po 1844 r. - co trzy) i to on wyznaczał przewodniczących kolegiów. *Riksdag* – z archaiczną czterostanową strukturą i zbierający się zbyt rzadko - nie był w stanie równoważyć pozycji monarchy¹⁰.

W sprawowaniu władzy uczestniczyć miała Rada Państwowa – *Statsrådet*. Składała się z dziewięciu członków: sześciu radców, kanclerza dworu i szefów resortów sprawiedliwości i spraw zagranicznych; zasiadać w niej mogli czterej sekretarze stanu (handlu i finansów, spraw wewnętrznych, spraw cywilnych, wyznań) oraz sekretarz obrony. Mianowanie członków Rady było prerogatywą królewską. Nie określono kryteriów doboru radców, funkcję rządową mógł objąć *zdolny, doświadczony, godny i powszechnie szanowany rodowity obywatel Szwecji*, należący do szwedzkiego kościoła państwowego. Król miał działać po zasięgnięciu opinii Rady, a w niektórych przypadkach – w *Radzie*, działającej wówczas *in pleno*. Panujący zazwyczaj przestrzegał obowiązku uzyskania rady ministerium. Kontrasygnata aktów władcy miała początkowo jedynie charakter uwierzytelniający. Oznaczała potwierdzenie zasięgnięcia opinii Rady i zgodności pomiędzy tekstem przedstawionym do zaopiniowania a treścią aktu wydanego przez króla.

Piotrowski, *Walka Norwegów o rozwiązanie unii politycznej ze Szwecją (1884-1907)*, Poznań 1970, s. 20-21; A. Bereza-Jarociński, *Zarys dziejów Norwegii*, Warszawa 1991, s. 130-131.

⁶ T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 20-21; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 132; W. Czaplinski, K. Górski, *op. cit.*, s. 250-258; S. Oakley, *op. cit.*, s. 161-165.

⁷ T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 18-31; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 21-23; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 136-143; J. Osiński, *Parlament i rząd w Królestwie Norwegii*, Warszawa 1994, s. 10-12, 31-34, 41-44.

⁸ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 22-25; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 149-153; T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 31-32.

⁹ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich*, Warszawa 1998, s. 8; Tenże, *Prawnoustrojowe przesłanki formowania rządów w Szwecji i Norwegii*, Kraków 1981, s. 12; T. Cieślak, *Szwecja. Z dziejów XIX i XX wieku*, Poznań 1969, s. 12-13; A. Kersten, *op. cit.*, s. 298-299; I. Andersson, *op. cit.*, s. 242-245; S. Sagan, *Współpraca*, cit., s. 19.

¹⁰ A. Kersten, *op. cit.*, s. 298-299; I. Andersson, *op. cit.*, s. 242-245; E. Håstad, *op. cit.*, s. 41-44; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 12-13, 20; T. Cieślak, *Szwecja*, cit., s. 12-13.

Sekretarz stanu nie wyrażał więc zgody na akt królewski i nie miał prawa odmowy współpodpisu. Gdy negocjował akt królewski mógł zgłosić zastrzeżenia do protokołu. Stopniowo jednak kontrasygnata nabrała znaczenia merytorycznego, a niejednokrotnie członek Rady musiał wybierać, czy narazić się na odwołanie przez monarchę, czy zatwierdzić akt królewski sprzeczny z konstytucją – licząc się tym samym z odpowiedzialnością prawną przed Trybunałem Stanu (*Riksrätt*)¹¹.

Już w 1809 r. ustrojodawca przewidział udział *Riksdagu* w pociąganiu członków Rady do odpowiedzialności politycznej. Zgodnie z § 107 w przypadku braku bezstronności, gorliwości, umiejętności ministra lub w przypadku innych uchybień w udzielaniu przezeń rady – *Riksdag* mógł zwrócić się do króla o odwołanie go. Z wnioskiem występować miała komisja konstytucyjna *Riksdagu*, a musiał być on podtrzymany przez trzy z czterech kolegów parlamentu – co w praktyce mogło utrudniać jego zgłoszenie. Przepis ten mógł być wykorzystany do budowania systemu parlamentarnego, praktyka poszła jednak w innym kierunku – członkowie Rady ponosili odpowiedzialność polityczną jedynie przed władzą. *Riksdag* zazwyczaj ograniczał się do oceny legalności działań ministrów, czasami jednak pojawiały się elementy oceny politycznej¹².

Już w 1812 r. Karol Jan przeprowadził przez *Riksdag* poprawki do konstytucji nazywane *ustawą rządową* – ograniczono finansowe kompetencje stanów, zmniejszono zależność króla od Rady Państwa i uprawnienia *Riksdagu* wobec Rady¹³.

W 1866 r. rządowi De Geera udało się przeprowadzić reformę *Riksdagu*, która wyraźnie sprzyjała umocnieniu pozycji legislatywy. W miejsce kolegów stanowych utworzono dwie izby. Członków izby wyższej wyłaniały *landstingi* (zgromadzenia prowincjonalne) oraz zgromadzenia większych miast. Izba niższa wybierana była w wyborach ograniczonych cenzusem majątkowym na trzyletnią kadencję (dotąd kolegia zbierały się co trzy lata). Izby miały równorzędne stanowisko, a w niektórych sprawach (budżetowych i finansowych) obradowano wspólnie; król mógł izby rozwiązać¹⁴.

4. Norweska konstytucja z 1814 r. nawiązywała do francuskiej ustawy zasadniczej z 1791 r. i szwedzkiego aktu o formie rządu. Realizowała model monarchii ograniczonej oraz zasadę trójpodziału władzy i suwerenności ludu¹⁵. Po zawarciu unii ze Szwecją wprowadzono zmiany przepisów określających organizację władzy wykonawczej. Akt państwowy rozszerzył wówczas zakres władzy monarchy, który zyskał prawo *veta* wobec ustaw. Król miał być głową dwóch państw, o różnych systemach ustrojowych, przy czym w Szwecji miał szersze uprawnienia¹⁶.

Jako zasadę ustrojową przyjęto monizm egzekutywy. Władzę wykonawczą sprawować miał monarcha, a Rada Państwowa (Rada Państwa - *Stadsradet*) nie miała własnych kompetencji i była jedynie organem pomocniczym panującego (którego w pewnych sytuacjach miała zastępować, co w przyszłości przyczyniło się do budowania jej samodzielności). Późniejsza pozycja ustrojowa rządu daleko odbiegała od założeń przyjętych przez twórców konstytucji. Nastąpiła znacząca ewolucja norm konstytucyjnych – w większym stopniu przez ich reinterpretację niż nowelizację¹⁷.

Przyjęto dość szczególną formę organizacji rządu, co wynikało z istnienia unii. Rada Państwowa składała się z dwóch części. W Sztokholmie rezydował premier (*statsminister*) i dwóch

¹¹ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 14-18.

¹² *Ibidem*, s. 18.

¹³ A. Kersten, *op. cit.*, s. 303.

¹⁴ *Ibidem*, s. 319-322; N. Andrés, *op. cit.*, s. 40-41; L. Kowalska-Postén, *Zarys rozwoju parlamentaryzmu w Szwecji*, «Komunikaty Instytutu Bałtyckiego» 34.1982, s. 35; E. Håstad, *op. cit.*, s. 45-50; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 22.

¹⁵ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 58; Tenże, *Rząd i administracja rządowa w monarchiach skandynawskich (Dania-Szwecja-Norwegia)*, Kraków 2001, s. 13-14; J. Osiński, *op. cit.*, s. 12-19. Tekst konstytucji – *The constitution of Norway*, T. Andenas (red.), Oslo b.d.w., s. 47-59.

¹⁶ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 25; J. Osiński, *op. cit.*, s. 44. Władca posiadał prerogatywy, które realizować miał samodzielnie, a inne uprawnienia wykonywał we współdziałaniu z Radą Państwa - M. Grzybowski, *Rząd*, cit., s. 14-15.

¹⁷ J. Osiński, *op. cit.*, s. 29-30; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 60-63; Tenże, *Rząd*, cit., s. 13-18.

ministrów. Pozostałych siedmiu członków Rady (tzw. rząd norweski) wykonywało obowiązki w Christianii pod przewodnictwem wicekróla lub namiestnika (*stattholder*)¹⁸.

Zasady powoływania Rady zostały określone w § 12, kilkakrotnie nowelizowanym. Postanowiono, że *król osobiście wybiera Radę*, mógł więc działać kierując się tylko własnym uznaniem (choć po wysłuchaniu Rady). Członkowie Rady musieli jednak spełniać pewne warunki dotyczące m.in. wieku, obywatelstwa i wyznania, nie mogli zasiadać *Stortingu* i nie wolno im było nawet przebywać w parlamencie¹⁹.

Władzę ustawodawczą sprawować miał *Storting*. Wybierany był na trzyletnią kadencję w dwustopniowych wyborach przy dość szerokim czynnym prawie wyborczym²⁰. W piśmiennictwie w różny sposób opisywana jest organizacja parlamentu. Niektórzy autorzy uznają go za parlament dwuizbowy²¹, zdaniem innych był to podzielony na dwie części parlament jednoizbowy²². Po wyborach ¼ swoich członków *Storting* wybierał do *Lagtingu*, a pozostali działali jako *Odelsting*. Zgoda obu kolegiów była warunkiem przyjęcia ustawy, a często *Storting* funkcjonował jako całość. Król nie posiadał prawa rozwiązywania parlamentu²³.

Władcy przysługiwało prawo *veta* zawieszającego wobec ustaw uchwalanych przez *Storting* (§ 78 i § 79). Mogło być ono przełamane przez dwukrotne uchwalenie projektu na kolejnych sesjach zwyczajnych parlamentu. Zmiany konstytucji miały być uchwalane na posiedzeniu plenarnym, większością 2/3 głosów, a zatwierdzane na kolejnej sesji zwyczajnej (§ 110)²⁴.

Ustrojodawca zagwarantował nieodpowiedzialność monarchy: *Osoba króla jest święta; nie może być potępiony ani oskarżony. Odpowiedzialność spoczywa na jego Radzie* (§ 5). Chodziło o odpowiedzialność prawną poszczególnych członków Rady, których w stan oskarżenia stawiał *Odelsting* na wniosek komisji protokołów (§ 87-88). Orzekał Trybunał Królestwa (*Riksretten*) składający się z 22 członków *Lagtingu* i 9 sędziów Izby Sądowej. Z grona sędziów oskarżony mógł odrzucić 1/3. Trybunał działał w związku z § 32 konstytucji nakazującym radcom zgłoszenie protestu wobec bezprawnych lub szkodliwych decyzji monarchy (jak w konstytucji szwedzkiej). Złożenie protestu do protokołu zwalniało członka Rady z odpowiedzialności prawnej, mimo że kontrasygnował akt królewski. Pod koniec XIX w. kontrasygnata stała się instrumentem ograniczającym swobodę działań monarchy przez większość parlamentarną, którą reprezentował kontrasygnujący minister²⁵.

Storting posiadał uprawnienia kontrolne wobec władzy wykonawczej - mógł żądać protokołów z posiedzeń Rady i wszelkich innych publicznych sprawozdań i dokumentów oraz osobistego stawiennictwa każdego z wyjątkiem króla i członków jego rodziny. Zgodnie z uchwałą Zgromadzenia Konstytucyjnego z 11 maja 1814 r. z uprawnień kontrolnych miały korzystać obie części *Stortingu*, jak i parlament *in pleno*. Protokoły Rady przesyłano na początku następnego roku, a badaniem ich zajmowała się komisja protokołów *Stortingu*. Prawo wzywania do złożenia wyjaśnień od 1818 r. miało być realizowane na posiedzeniach plenarnych parlamentu, przed 1869 r. *Storting* tylko raz skorzystał z tej możliwości²⁶.

Prawodawca w sposób oryginalny określił odpowiedzialność polityczną najwyższych urzędników (§ 22). Polityczną odpowiedzialność przed władzą ponosili tylko najwyżsi rangą funkcjonariusze państwowi, pozostali mogli być pociągnięci jedynie do odpowiedzialności prawnej. Odwołani przez króla, po wysłuchaniu opinii Rady, mogli być: premier i pozostali członkowie Rady, sekretarze stanu, wyżsi urzędnicy zatrudnieni w biurach Rady lub w służbie dyplomatycznej i konsularnej, najwyżsi rangą urzędnicy cywilni i kościelni oraz wyliczeni w konstytucji wojskowi.

¹⁸ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 22, 25; K. Seignobos, *Dzieje polityczne Europy współczesnej*, t. II, Warszawa 1900, s. 563-564; J. Osiński, *op. cit.*, s. 27-28, 45; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 154.

¹⁹ M. Grzybowski, *Rząd*, *cit.*, s. 15, 18-19; Tenże, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 59-64; J. Osiński, *op. cit.*, s. 27.

²⁰ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 563; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 152-158.

²¹ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 22; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 563.

²² J. Osiński, *op. cit.*, s. 17, 31-32; M. Grzybowski, *Rząd*, *cit.*, s. 17.

²³ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 563; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 22; J. Osiński, *op. cit.*, s. 14.

²⁴ J. Osiński, *op. cit.*, s. 26-27, 33.

²⁵ *Ibidem*, s. 22, 39-40; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 566; M. Grzybowski, *Rząd*, *cit.*, s. 17.

²⁶ J. Osiński, *op. cit.*, s. 37-38.

Innych urzędników władca nie mógł odwołać, a mógł ich jedynie postawić przed sądem zawieszając w urzędowaniu. Mogli oni zostać zwolnieni albo przeniesieni jedynie na mocy orzeczenia sądu, przy czym w ustawie zasadniczej nie doprecyzowano, czy miał to być sąd powszechny, czy też *Riksstretten*²⁷.

Zdaniem M. Grzybowskiego konstytucja z 1814 r. nie wprowadzała systemu parlamentarno-gabinetowego, jednak w jej treści tkwiły elementy „przydatne” dla jego kształtowania się w przyszłej praktyce ustrojowej: brak politycznej i konstytucyjnej odpowiedzialności głowy państwa, kontrasygnata aktów królewskich [...], powiązanie – poprzez kontrasygnatę – odpowiedzialności z osobą członka Rady właściwego dla danego typu spraw²⁸.

5. Po pokoju kilońskim w Danii utrzymywał się ustrój monarchii absolutnej. Fryderyk VI (1808-1839) rządził z udziałem Rady złożonej z konserwatywnych biurokratów. Wyłom w systemie władzy absolutnej dokonał się pod wpływem europejskich rewolucji. W 1831 r. Fryderyk ustanowił w każdej z części państwa (Jutlandia, wyspy, Holsztyn i Szlezwik) stany prowincjonalne o uprawnieniach doradczych. Ożywiło to ruch liberalny i żądania nadania konstytucji, ale dopiero Wiosna Ludów przyniosła Danii ustawę zasadniczą. Pochód ludowy 21 marca 1848 r. wymusił na Fryderyku VII odwołanie ministrów, powstał wówczas gabinet hrabiego Moltke, do którego weszło czterech liberałów. Gabinet ten podał się do dymisji już 11 listopada 1848 r., gdy okazało się, że wobec księstw prezentuje mniej radykalne stanowisko niż monarcha i opinia publiczna²⁹.

W 1848 r. zreformowano administrację centralną – kolegia zostały zastąpione przez ministerstwa kierowane jednoosobowo. W październiku 1848 r. w powszechnym głosowaniu wybrano konstytuante i na scenę parlamentarną weszły trzy główne siły: konserwatyści, liberałowie i przyjaciele chłopów. Zgodnie z konstytucją, którą 5 czerwca 1849 r. podpisał Fryderyk VII, Dania miała stać się monarchią konstytucyjną, z nieodpowiedzialnym władcą i prawnie odpowiedzialnym ministerium oraz dwuizbowym parlamentem (*Rigsdagiem*) – wybieranym w wyborach powszechnych *Folketingiem* oraz *Landstingiem* pochodzącym z wyborów pośrednich, z biernym prawem wyborczym ograniczonym wysokim cenusem majątkowym. Ministrów wybierał i usuwał władca, a jego akty wymagały kontrasygnaty³⁰.

Rigsdag miał w praktyce pewien wpływ na skład rządu. W 1853 r. szefem ministerium został ultrakonserwatywny A. Ørsted, który szybko został zmuszony do ustąpienia przez współdziałające stronnictwa liberałów i lewicy. Gdy zaś wybory z grudnia 1854 r. przyniosły zdecydowaną przewagę posłom chłopskim i liberalnym król zrezygnował z gabinetu konserwatywnego i powołał ministerium pod kierownictwem P. G. Banga, złożone w dużej części z liberałów³¹. Władca zamierzał jednak wycofać się z ustępstw ustrojowych i w lipcu 1854 r. ogłosił ustawę zasadniczą, która z *Rigsdagu* uczynić miała organ jedynie doradczy. Ministrów postawiono wówczas w stan oskarżenia, w odpowiedzi na co król rozwiązał parlament i wymienił ministrów tworząc gabinet z udziałem liberałów. Korzystając z prawa rozwiązywania parlamentu władca zyskał przewagę nad izbami, umacniając pozycję gabinetu³².

Sytuacja skomplikowała się gdy w 1855 r. wprowadzono kolejną ustawę zasadniczą. Na jej mocy utworzono wspólny parlament dla duńskich i niemieckich prowincji – *Rigsraad*; miał on działać obok *Rigsdagu* funkcjonującego na mocy konstytucji z 1849 r.³³ Uchwalenie następnej konstytucji w listopadzie 1863 r. doprowadziło do wojny z Prusami i Austrią oraz klęski Danii (przyczyną wojny stało się naruszenie praw ludności niemieckiej w księstwach). Na mocy ustawy z 1863 r. istniały odrębne organy władzy ustawodawczej – *Rigsraad* dla całego państwa (z

²⁷ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 18.

²⁸ *Ibidem*, s. 62-63; M. Grzybowski, *Rząd*, cit., s. 18.

²⁹ A. Okolski, *op. cit.*, s. 173-174; S. Oakley, *op. cit.*, s. 167-170, 176; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 148-173; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, 268-280.

³⁰ S. Oakley, *op. cit.*, s. 178; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 283; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 175-179.

³¹ S. Oakley, *op. cit.*, s. 180; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 183.

³² K. Seignobos, *op. cit.*, s. 570-571; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 285; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 182-183.

³³ A. Okolski, *op. cit.*, s. 174; S. Oakley, *op. cit.*, s. 180-181; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 286; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 182-183.

księstwami) działający obok *Rigsdagu*, każdy z nich złożony z *Folketingu* i *Landstingu*³⁴.

Kolejnym impulsem do zmian ustrojowych była przegrana wojna i utrata księstw. Nową konstytucję wypracowały oba parlamenty – *Rigsraad* i *Rigsdag*, a król podpisał ją 28 lipca 1866 r.³⁵ Opierała się na zasadzie trójpodziału władzy. Stanowienie prawa należało do monarchy i *Riksdagu* składającego się z dwóch izb – *Folketingu* oraz *Landstingu*, będącego izbą wyższą. W *Folketingu* zasiadało 102 członków wybieranych w okręgach jednomandatowych, wyborach bezpośrednich i niemal powszechnych (z wyłączeniem m.in. kobiet i osób korzystających z dobroczynności publicznej lub pozostających w służbie). *Landsting* składał się z 66 osób, z których 12 powoływał król, 27 wybierali obywatele opłacający najwyższe podatki, a zaledwie 27 wyłaniano w powszechnych wyborach. *Rigsdag* zbierał się miał na coroczną dwumiesięczną sesję jesienną, każda z izb mogła być rozwiązana przez króla (który w razie konieczności mógł wydawać prawa tymczasowe). Warunkiem przyjęcia ustawy zgoda obu izb i władcy³⁶.

Władza wykonawcza należała do króla i siedmiu ministrów, przez niego powoływanych i odwoływanych. Ministrowie (wraz z pełnoletnim następcą tronu) tworzyli Radę Państwa. Władca był nieodpowiedzialny, a jego akty wymagały kontrasygnaty ministra, który ponosił odpowiedzialność prawną. W stan oskarżenia mogła go postawić izba niższa, a orzekał *Rigsrät*, w którym zasiadało 13 sędziów i 13 deputowanych wybranych przez *Folketing*. Skazanego ministra król nie mógł ulaskawić³⁷.

6. W Szwecji po wejściu w życie konstytucji przypadł krótki okres przewagi *Riksdagu*. Schorowany Karol XIII był władcą słabym. Już w marcu 1811 r. rządy przejął Bernadotte, od 1818 r. panujący jako Karol XIV Jan. Postulowano wówczas nawet wprowadzenie ustroju parlamentarnego na wzór angielski, co Karol Jan przyjął słowami: *opozycja to konspiracja*, a sprawując rządy otaczał się konserwatystami³⁸.

Do lat 60. trwała dominacja króla nad Radą, którą zgodnie z literą konstytucji traktował jako organ tylko doradczy. W tym czasie ministrowie ani razu nie odmówili królowi kontrasygnaty. Co najwyżej miały miejsce indywidualne zastrzeżenia ministra odnotowane w protokole; raz zdarzyło się, że uwagi zgłosiła cała Rada. Nominacje i odwołania ministrów miały charakter indywidualny – król wymieniał poszczególnych członków Rady, a nie cały jej skład. Już jednak Karolowi Janowi zdarzało się przy powoływaniu ministrów uwzględniać układ sił w *Riksdagu*, dążył bowiem do zagwarantowania sobie poparcia. Bywało nawet, że w Radzie zasiadali ministrowie pozostający w sporze z monarchą, jak H. Järta w drugim dziesięcioleciu XIX w. Do 1854 r. pięciokrotnie doszło do postawienia ministrów przed *Riksrättem*, jednak za każdym razem zapadał wyrok uniewinniający. Stopniowo Rada stawała się czynnikiem ograniczającym władzę monarchy³⁹.

Początkowo w Radzie zasiadali: ministrowie sprawiedliwości i spraw zagranicznych, kanclerz dworu i sześciu radców państwowych⁴⁰. Egzekutywę zreformowano w 1840 r. Utworzono siedem departamentów, każdym z nich kierował radca stanu (minister). Załatwiał on sprawy publiczne, omawiane potem na posiedzeniu plenarnym Rady; stosowny akt wydawał monarcha z kontrasygnatą właściwego ministra. Reforma była istotnym krokiem w kierunku indywidualizacji decyzji władzy wykonawczej⁴¹. Od lat czterdziestych Rada mogła odbywać posiedzenia bez udziału monarchy, w latach 60. już większość jej posiedzeń odbywała się pod nieobecność króla. Przewodniczył wówczas minister sprawiedliwości, a od 1876 r. - premier. W ostatnim ćwierćwieczu posiedzenia gabinetu odbywane bez udziału władcy stały się regułą i to na nich zapadały najważniejsze dla kraju decyzje⁴².

³⁴ W. Czapliński, *op. cit.*, s. 194-196, 203; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 288-290, 303.

³⁵ W. Czapliński, *op. cit.*, s. 205; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 303-305.

³⁶ W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 305-306; A. Okolski, *op. cit.*, s. 174-181.

³⁷ A. Okolski, *op. cit.*, s. 180-182; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 206.

³⁸ A. Kersten, *op. cit.*, s. 300-302; T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 11-14, 20-22; I. Andersson, *op. cit.*, s. 250-251.

³⁹ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 15-18.

⁴⁰ T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 13; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 559.

⁴¹ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 559; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 20; S. Sagan, *Współpraca*, *cit.*, s. 20.

⁴² M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 19-25.

Już od lat 20. w *Riksdagu* zasiadali liberałowie, którzy krytykowali konserwatyzm władcy i dworu, domagali się reformy prawa wyborczego i wpływu parlamentu na nominowanie ministrów. Prokrólewscy konserwatyści cieszyli się poparciem ludności miejskiej, zaś ludność wiejska wybierała w większości posłów demokratycznej i antyrządowej lewicy⁴³.

Wstąpienie na tron bardziej liberalnego Oskara I (1844-1859) przyniosło zmianę stylu sprawowania władzy. Ruch reformatorski złagodził postulat wprowadzenia parlamentaryzmu po tym, jak liberałowie zdominowali rząd J. Nardenfalka. Po jego śmierci w 1846 r. rządem kierował konserwatysta A. Posse, a gdy w Europie rozpoczęła się Wiosna Ludów do władzy powrócili liberałowie z G. A. Sparrem na czele. Rewolucyjne wystąpienia przestraszyły władcę, który stał się bardziej konserwatywny, przy powoływaniu ministrów musiał jednak uwzględniać, że od połowy lat pięćdziesiątych liberałowie przeważali w *Riksdagu*. Niemal do końca jego panowania liberalnym rządem kierował K. E. Günther. Karol XV (1859-1872) był konserwatystą i politykę zamierzał prowadzić *według własnego uznania*, musiał jednak godzić się z rosnącym autorytetem ministrów (o czym przekonał się, gdy Rada nie zgodziła się na zniesienie urzędu namiestnika Norwegii)⁴⁴.

W latach 1858-70 gabinetem kierował wspierany był przez liberałów Luis De Geer, który realizował program reform niezależnie od woli króla. Wbrew planom Karola XV to właśnie wówczas powstał jednolity gabinet pod silnym kierownictwem, co więcej – często wspierany przez *Riksdag*. De Geer doprowadził bowiem do współdziałania Rady z parlamentem i znacznego uniezależnienia jej od króla⁴⁵. Z drugiej strony umocnieniu pozycji *Riksdagu* wobec króla sprzyjała treść § 57 *aktu o formie rządu*, zgodnie z którym o nałożeniu podatków decydował parlament, wobec którego egzekutywa występowała w roli petenta. *Riksdag* uzależniał zgodę na podatki od rozszerzania uprawnień kontrolnych wobec gospodarki finansowej, nie wynikało z tego jednak uprawnienie izb do decydowania o składzie Rady. W latach 60. ministrowie coraz częściej byli politykami reprezentującymi w rządzie określone ugrupowania polityczne, w coraz mniejszym stopniu byli doradcami królewskimi⁴⁶.

W zreformowanym w 1866 r. *Riksdagu* mógł już funkcjonować nowoczesny system partyjny, który kształtował się wraz z przemianami społecznymi – rozwojem miast i kapitalizmu. Istotą stosunków między legislatywą i egzekutywą było nie tyle zbudowanie trwałej większości rządowej, ale zapewnianie w podzielonym parlamencie doraźnych koalicji dla poparcia konkretnej sprawy. Już w 1868 r. *Riksdagowi* udało się osiągnąć pewien sukces. Odmawiając zatwierdzenia wydatków na obronę zmusił czterech ministrów do złożenia dymisji. Karol XV nie pozwolił im jednak ustąpić wskazując, że konstytucja nie przyznaje izbom tak daleko idących uprawnień kontrolnych. Jednak już dwa lata później król odwołał ministra finansów jako przyczynę podając brak zaufania ze strony izby drugiej. Zmiana składu rządu ponad głowę premiera przyniosła ustąpienie De Geera. Doprowadzając do dymisji zbyt niezależnego szefa rządu król cieszył się, że umocnił swą pozycję; mógł nawet *skonstatować: Teraz jestem tym, który rządzi*⁴⁷.

Oskar II (1872-1907) porzucił ideę rządów osobistych i przyznał ministerium większą samodzielność, wciąż jednak to do monarchy należało powoływanie i odwoływanie członków Rady. W 1876 r. doszło do wykształcenia się urzędu premiera (*ministra państwa – statsminister*). Na czele rządu ponownie stanął De Geer, choć nie miał poparcia Partii Agrariuszy posiadającej większość w izbie niższej. W latach 1880-1883 gabinetem kierował lider agrariuszy A. Posse, a po nim premierami byli K. J. Thyselius i O. Themptander⁴⁸. W latach 70. król wciąż wybierał ministrów spoza większości parlamentarnej, a izba niższa mogła co najwyżej zwalczać przedkładane przez rząd projekty. Od 1875 r. lewica miała większość nawet w izbach połączonych, *Riksdag* odrzucał kolejne projekty rządowe, sam konflikt przebiegał jednak dość łagodnie. W

⁴³ *Ibidem*, s. 19; A. Kersten, *op. cit.*, s. 308-313; T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 22-23; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 561.

⁴⁴ T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 33-37; I. Andersson, *op. cit.*, s. 274-275; A. Kersten, *op. cit.*, s. 314-317; L. Kowalska-Postén, *op. cit.*, s. 35-36; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 20.

⁴⁵ A. Kersten, *op. cit.*, s. 318; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 560-561; I. Andersson, *op. cit.*, s. 275-276; T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 36; S. Sagan, *Zarys ustroju politycznego Szwecji*, Katowice 1992, s. 10-11.

⁴⁶ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 21-24.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 22-23; I. Andersson, *op. cit.*, s. 279-281.

⁴⁸ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 23-24; S. Sagan, *Współpraca*, *cit.*, s. 21; I. Andersson, *op. cit.*, s. 280-281.

miastach rozwijał się ruch demokratyczny; w latach 80. scena polityczna podzieliła się na stronnictwa protekcjonistów i zwolenników wolnego handlu, a pod koniec dekady powstała partia socjalistyczna⁴⁹.

Owcześni premierzy - De Geer, Posse i Themptander (jak również poszczególni ministrowie), ustępowali, gdy *Riksdag* odrzucił wnoszony przez nich projekt ustawy. Dymisja dotyczyła wówczas nie całego rządu, ale pojedynczych jego członków, nie była to więc jeszcze kolegiarna odpowiedzialność gabinetu⁵⁰.

7. W roku 1818 tron norweski objął szwedzki Karol XIV Jan, który zmierzał do umocnienia ustrojowej pozycji monarchy oraz zapewnienia szwedzkiej dominacji w ramach unii. Dlatego często znajdował się w sporze z norweskimi organami władzy, w szczególności trwały był jego konflikt ze *Stortingiem*⁵¹.

Dążąc do umocnienia władzy królewskiej Karol Jan usiłował przeprowadzić zmiany konstytucji. Parlament odrzucał wnioski władcy, broniąc pozycji legislatywy i autonomii kraju. Król forsował też korzystną dla siebie interpretację mniej precyzyjnych przepisów ustawy zasadniczej, a czasami decydował się na jej pogwałcenie. Dotyczyło to w szczególności nominowania urzędników – powoływał ich bez wysłuchania opinii Rady (wbrew § 21 konstytucji) i stanowiska obsadzał Szwedami (łamiąc § 92). *Storting* ograniczał się do złożenia protestu, bądź wszczynał procedurę odpowiedzialności prawnej członków Rady. W latach 1814-1845 toczyło się sześć takich spraw (w 1827 r. oskarżono J. Colletta o naruszenie konstytucji przy wydaniu trzech rozporządzeń prowizorycznych, a w 1836 r. ministra, który doradził władcy rozwiązanie *Storthingu* ukarano grzywną)⁵².

W *Storthingu* do 1833 r. przeważali urzędnicy, potem jednak najliczniejsi stali się chłopci. W sporze między królem a *Stortingiem* sytuacja była patowa. Król nie mógł rozwiązać parlamentu, ale za to - korzystając z prawa sankcji – mógł skutecznie blokować parlamentarne prawodawstwo. *Veto* zawieszające Karol Jan zgłaszał często i w praktyce było ono skuteczne. Kolejni szwedzcy władcy - Oskar I i Karol XV panowali bez poważniejszych sporów ze *Stortingiem*, który regularnie zwoływali na coroczne sesje⁵³.

W relacjach pomiędzy monarchą a Radą Państwową stopniowo odchodzono od norm konstytucji. Ustawa zasadnicza wyraźnie stanowiła, że radców powołuje i odwołuje król, ale w praktyce uprawnienie to w coraz mniejszym stopniu stanowiło monarszą prerogatywę. Już pod koniec lat 30. Karol Jan przestał wykonywać prawo nominowania radców jako uprawnienie osobiste, nowi członkowie Rady byli powoływani na zasadzie kooptacji, co król zatwierdzał dokonując formalnej nominacji⁵⁴. Wciąż jednak to przed królem ministrowie ponosili polityczną odpowiedzialność. W okresie sporu o zniesienie funkcji namiestnika - 12 grudnia 1861 r. - Karol XIV zdymisjonował trzech radców urzędujących w Christianii. Paradoksalnie jednak – na co wskazuje J. Osiński – ta wymiana ministrów przyczyniła się do uniezależnienia Rady od władcy⁵⁵.

Kierowanie Radą Karol powierzył wówczas Frederikowi Stangowi, utalentowanemu politykowi o silnej osobowości. To w okresie jego rządów doszło do umocnienia pozycji rządu. Stangowi udało się uzyskać przewagę nad częścią Rady rezydującą w Sztokholmie. W latach 60. i 70. norweska Rada była *samouzpełniającą się korporacją*. W praktyce sama podejmowała decyzje o nominowaniu nowych jej członków, a król jedynie zatwierdzał decyzje. Zmiany w składzie rządu były rzadkie. *Storting* źle oceniał taki stan rzeczy, zdarzało się, że w adresach do króla – nieskutecznie – wyrażał *votum* nieufności wobec poszczególnych ministrów⁵⁶. Z uwagi na

⁴⁹ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 561.

⁵⁰ S. Sagan, *Współpraca*, cit., s. 22; L. Kowalska-Postén, *op. cit.*, s. 36.

⁵¹ T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 33; J. Osiński, *op. cit.*, s. 45-46.

⁵² J. Osiński, *op. cit.*, s. 46-55; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 564; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 156-159; T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 33-34.

⁵³ T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 34-35, 47; J. Osiński, *op. cit.*, s. 56-57; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 564.

⁵⁴ J. Osiński, *op. cit.*, s. 45-46; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 155.

⁵⁵ J. Osiński, *op. cit.*, s. 59.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 59-60.

dominację Rady ówczesną Norwegię A. Bereza-Jarociński określał jako *państwo królewskich urzędników*. Za panowania następców Karola Jana władzę wykonawczą przejęła Rada, a władca wykonywał głównie funkcje reprezentacyjne⁵⁷.

Brak królewskiego namiestnika (faktycznie od 1859 r.) i nieobecność premiera (urzędującego w Sztokholmie) otwierały pytanie o przewodnictwo w norweskim rządzie. Początkowo ministerium działające w Christianii kierowane było przez najstarszego z jego członków. Od nowelizacji konstytucji w 1873 r. rządem norweskim kierował premier. Powstała dość nietypowa sytuacja, gdyż kraj miał dwóch premierów – jednego w Sztokholmie, a drugiego w Christianii. Sytuację komplikował fakt, że obok szwedzkiej i norweskiej Rady Raństwowej, działała również Rada unii⁵⁸.

8. Norweski parlamentaryzm nie narodziłby się, gdyby nie doszło do powstania zorganizowanych partii politycznych, co więcej – takich, które wyraźnie formułowały żądanie objęcia ministerium polityczną kontrolą *Stortingu*. Na początku lat 70. ukształtowało się pierwsze nowoczesne stronnictwo – *Venstre*, czyli Partia Lewicy, na czele której stał Jan Sverdrup. Organizowali się również posłowie chłopscy, kierowani przez S. Jaabaeka. Oba stronnictwa współpracowały na forum parlamentarnym i stanowiły silną opozycję wobec władcy i jego Rady. Popierający władcę konserwatyści działali jako prawica – *Høyre*. Stopniowo na norweskiej scenie politycznej kształtował się układ dwupartyjny, którego biegunami były *Venstre* i *Høyre*⁵⁹.

Pierwszym krokiem opozycji na drodze przemian ustrojowych było przeprowadzenie w 1869 r. ustawy o corocznym posiedzeniu *Stortingu*. Umocniło to pozycję parlamentu, gdyż zbierając się częściej mógł efektywniej kontrolować działalność Rady i szybciej przełamać królewskie *veto*. Liberalni posłowie mieli jednak dalej idące cele - dążyli do uzyskania prawa pociągania rządu do politycznej odpowiedzialności⁶⁰.

Kolejny etap przemian konstytucyjnych wiązał się z walką o dopuszczenie radców państwowych do prac parlamentu, zakładano bowiem, że ich udział w obradach ułatwi sprawowanie nad nimi kontroli. Separacja władz była bowiem posunięta tak daleko, że ministrowie nie mogli uczestniczyć w obradach *Stortingu*. Demokratyczna opozycja rozpoczęła starania o zmianę konstytucji po tym, jak w 1872 r. na tronie zasiadł Oskar II. Ówczesny rząd Stanga był zdecydowanie przeciwny propozycjom reformy⁶¹.

Po raz pierwszy zmianę konstytucji uchwalono 9 marca 1872 r., a dwa miesiące później król odmówił jej zatwierdzenia. W odpowiedzi *Storting* 15 maja 1872 r. wyraził *votum* nieufności dla rządu Stanga. Doprowadziło to do rezygnacji trzech ministrów, ale gabinet nie upadł. Nowelizację ponownie uchwałyły dwie kolejne legislatury w 1874 i w 1877 r. Oskar II konsekwentnie odmawiał sankcji (podnosząc m.in., że kolejne uchwały nieznacznie różniły się treścią od tej z 1872 r.)⁶².

W wyniku wyborów z 1879 r. znów umocnili się liberałowie i przedstawiciele chłopów. Król powołał ministrów gotowych do walki ze *Stortingiem* - na fotelu premiera Stanga zastąpił Ch. Selmer. Zmianę konstytucji o obecności członków Rady w *Stortingu* przegłosowano po raz czwarty 17 marca 1880 r. (trzeci raz w tej samej redakcji). Mimo to w maju król (działając za radą Selmera) ogłosił, że odmawia zatwierdzenia nowelizacji konstytucji wywodząc, że w takim przypadku przysługuje mu *veto* absolutne (konstytucja nie rozstrzygała tej kwestii). Odpowiadając władcy, na początku czerwca *Storting* - z inicjatywy Sverdrupa - uchwalił, że parlament posiada pełnię władzy prawodawczej w sprawach ustrojowych i może nowelizować konstytucję niezależnie od woli króla. Idąc za radą ministrów król odrzucił i tę uchwałę. Wkrótce przedmiotem kampanii wyborczej stała

⁵⁷ A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 149-151.

⁵⁸ J. Osiński, *op. cit.*, s. 52-54; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 157; T. Cieślak, *Norwegia*, *cit.*, s. 40-41; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 42.

⁵⁹ T. Cieślak, *Norwegia*, *cit.*, s. 47; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 47-48; J. Osiński, *op. cit.*, s. 58, 69-70, 90-92.

⁶⁰ J. Osiński, *op. cit.*, s. 58-62; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 565.

⁶¹ J. Osiński, *op. cit.*, s. 63, 69; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 160-161; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 565; T. Cieślak, *Norwegia*, *cit.*, s. 48;

⁶² J. Osiński, *op. cit.*, s. 65-66; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 566.

się kwestia postawienia przed Trybunałem wszystkich członków Rady⁶³.

Wybory z listopada 1882 roku dały ponowne zwycięstwo demokratom, którzy wybrali w skład *Lagtingu* wyłącznie deputowanych opowiadających się za skazaniem ministrów. W kwietniu 1883 r. *Odelting* postawił Selmera i jego ministrów w stan oskarżenia. Wyrokiem z 27 lutego 1884 r. uznano winę członków gabinetu i pozbawiono ich urzędu. Trybunał przyjął, że przy zmianie konstytucji władca nie ma prawa *veta*. Król przyjął wyrok do wiadomości, rezolucję o odwołaniu radców wydał dopiero 11 marca (by podkreślić, że to on, a nie Trybunał, usunął ministrów). Oskar utworzył gabinet konserwatywny kierowany przez Ch. H. Schweigaarda. Wobec wrogości *Stortingu* już 31 maja premier podał się do dymisji. Królowi nie udało się próba utworzenia kolejnego konserwatywnego gabinetu i 26 czerwca 1884 r. utworzenie rządu powierzył przywódcy lewicy Sverdrupowi. Od tej decyzji króla datuje się w Norwegii obowiązywanie zasady politycznej odpowiedzialności gabinetu przed *Stortingiem*⁶⁴.

9. W Szwecji zasada rządów parlamentarnych kształtowała się bardzo powoli. Za panowania Oskara II (1872-1907) rozumiano już, że dla skutecznego działania rząd powinien mieć wsparcie większości parlamentarnej. W coraz większym stopniu układ sił w *Riksdagu* przesądzał o istnieniu gabinetu. Zasadą stało się, że premier ustępował, gdy jedna z izb odrzuciła wnoszony przezeń projekt ustawy. Sytuację komplikowało to, że w każdej z izb większość mogła mieć inna partia – zazwyczaj w izbie niższej dominowali agraryści, a w wyższej – konserwatyści; dopiero po 1. wojnie światowej układ sił był w obu izbach podobny. W modelu szwedzkim nie istniała tendencja do tworzenia trwałych większościowych koalicji rządowych, a kompromisy i porozumienia międzypartyjne pojawiały się jedynie w konkretnych sprawach bieżących. Niektóre gabinety miały skład czysto polityczny, ale inne łączyły w składzie polityków z zawodowymi urzędnikami (gabinety Boströma i Öttera), bywały też ministeria urzędnicze (jak rządy von Sydowa i Hammarskjolda)⁶⁵.

Przełomowe znaczenie miał rok 1905, gdy niepodległym państwem stała się Norwegia. Po rozwiązaniu unii - w Szwecji doszło do zmiany rządu, która – co było precedensem – obejmowała cały jego skład. Na czele gabinetu stanął konserwatysta K. Lundeberg, ale w składzie ministerium znaleźli się przedstawiciele różnych frakcji. Rząd ten tym różnił się od poprzednich, że dysponował większością w obu izbach. Lundeberg deklarował, że jest przed *Riksdagiem* odpowiedzialny za kierunek polityki – zdaniem Grzybowskiego oznaczało to *przyjęcie formuły rządu parlamentarnego*. Rząd upadł, gdyż nie wypracował kompromisu z Norwegami⁶⁶.

Nowym premierem został K. Staaff, według T. Cieślaka pierwszy premier zawdzięczający urząd układowi sił w parlamencie. Podał się on do dymisji już w 1906 r., po odrzuceniu przez izbę wyższą projektu reformy ustrojowej, która miała zapewnić wpływ izby niższej na skład gabinetu, gdy izba wyższa miała działać jak brytyjska Izba Lordów. Kolejny gabinet - konserwatywny A. Lindmana – cieszył się poparciem izby wyższej i posłów chłopskich. Przetrwał do 1911 r., mimo że liberalno-socjaldemokratyczna większość w izbie niższej czterokrotnie demonstrowała dezaprobatę wobec polityki rządu; został odwołany dopiero po dwukrotnej porażce konserwatystów w wyborach⁶⁷.

Obowiązywała już wówczas zasada, że gabinet tworzy przywódca partii najsilniejszej w izbie niższej. Zatem Gustaw V o utworzenie rządu zwrócił się do przywódcy liberałów Staaffa, choć w izbie wyższej niewielką przewagę mieli konserwatyści⁶⁸. Drugi rząd Staaffa znalazł się w sporze z królem o wydatki na zbrojenia. Na początku 1914 r. bez konsultacji z Radą Gustaw V ogłosił manifest przeciwny polityce rządu. Staaff podał się do dymisji protestując przeciw złamaniu

⁶³ J. Osiński, *op. cit.*, s. 61, 66; A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 162-163; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 566; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 57-58.

⁶⁴ J. Osiński, *op. cit.*, s. 66-69, A. Bereza-Jarociński, *op. cit.*, s. 164, 201; B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 57-58.

⁶⁵ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 24-26.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 26; T. Cieślak, *Szwecja*, cit., s. 64-68; L. Kowalska-Postén, *op. cit.*, s. 36.

⁶⁷ T. Cieślak, *Szwecja*, cit., s. 66-69; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 27-29; L. Kowalska-Postén, *op. cit.*, s. 36-37.

⁶⁸ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, cit., s. 27.

konstytucji. Konserwatywny gabinet H. Hammarskjölda ustąpił, gdy w marcu 1917 r. *Riksdag* obniżył wydatki na armię. Urząd premiera objął konserwatysta C. Swartz (choć najsilniejszą frakcją byli socjaldemokraci). Po wyborach, w których socjaldemokraci zdobyli 97 mandatów, Swartz ustąpił, a przywódca lewicy Brating nie podjął się utworzenia rządu tłumacząc, że nie ma większości. Powstał więc liberalno-socjaldemokratyczny gabinet N. Edéna, co A. Kersten uznaje za zwycięstwo systemu parlamentarno-gabinetowego⁶⁹.

Wypada zgodzić się z Grzybowski, który podaje, że przed 1917 r. nie mogła w ostatecznej formie ukształtować się zasada politycznej odpowiedzialności gabinetu wobec *Riksdagu*. Przede wszystkim – nie przewidywała jej obowiązująca konstytucja. Pod jej rządami nie można było uchwalić ani *votum* zaufania, ani *votum* nieufności skutkującego wprost odwołaniem gabinetu. *Riksdag* mógł jedynie wystosować do króla petycję, w której zwracał się o odwołanie ministrów⁷⁰.

10. W Danii od połowy stulecia kształtowały się nowoczesne partie. U władzy pozostawali wspierani przez władzę konserwatyści, a opozycję stanowili liberałowie i stronnictwo chłopskie - *Venstre*⁷¹.

Po przegranej wojnie król usunął premiera Monrada. Od 1865 r. premierem był hrabia Frijs. Kierował gabinetem konserwatywnym, mimo że w *Folketingu* przewagę miała *Venstre*, a w *Landstingu* dominowali liberałowie. Gabinet trwał dzięki wsparciu króla, a podał się do dymisji, gdy lewicy udało się odrzucić projekt budżetu. Od 1870 r. rządem kierował hrabia Holstein-Holsteinborg. Konserwatywna prawica miała poparcie króla i przewagę w *Landstingu*, a w *Folketingu* zaledwie kilku posłów. Premier porozumiał się więc z liberałami i zyskał ich wsparcie za trzy teki ministerialne⁷². Nie ma wątpliwości, że w ówczesnej Danii nie było jeszcze systemu parlamentarnego, choć opisane wyżej sytuacje – upadek rządu w wyniku głosowania w *Folketingu* i pozyskiwanie parlamentarnego poparcia w zamian za funkcje ministerialne – wskazywały, że w Danii stopniowo kształtowały się mechanizmy rządów parlamentarnych.

Na początku lat 70. *Venstre* miała w *Folketingu* około połowy mandatów, była jednak podzielona na frakcje, które różnił stosunek do konserwatywnego rządu. Po wyborach 1872 r. *Venstre* posiadała w *Folketingu* łącznie 58 mandatów, czyli bezwzględną większość⁷³. Polem walki o władzę między królem i jego ministrami a *Folketingiem* stało się uchwalanie budżetu (który w latach 1870-1873 przyjmowano nieznaczną większością głosów)⁷⁴. Zasadniczy problem duńskiej opozycji polegał na tym, że przy wynikającej z konstytucji równorzędności obu izb, samo uzyskanie większości w *Folketingu* nie dawało wpływu na skład rządu ani przewagi przy uchwalaniu ustaw. Obowiązujące prawo wyborcze w praktyce pozbawiało *Venstre* szans na zdobycie większości również w izbie wyższej. Od początku lat 70. trwała więc walka lewicy o przewagę izby niższej i wprowadzenie parlamentarnej odpowiedzialności ministerium⁷⁵. W 1873 r. *Folketing* wystosował adres do króla, w którym przedstawiał swą wizję ustroju Danii – *niezbędnym warunkiem monarchii konstytucyjnej jest zgoda rządu z izbą, która wyszła z łona narodu, a administrować krajem powinny gabinety dostrójone do reprezentacji narodu*. Władca jednak wyraźnie odpowiedział, że izby mają równorzędne stanowisko, a on jest uprawniony do zachowania ministerium popieranego choćby przez jedną z izb (czyli przez zachowawczy *Landsting*)⁷⁶.

Gdy jesienią 1873 r. *Folketing* odrzucił projekt budżetu, król rozwiązał izbę, a nowe wybory potwierdziły przewagę lewicy. Przez kilka miesięcy istniał konserwatywny gabinet Fonnesbecha, a w czerwcu 1875 r. na czele rządu stanął Jacob Brønnum Scavenius Estrup. Okazał się on politykiem silnym i na tyle skutecznym, że na niemal dwadzieścia lat zapewnił dominację konserwatywnej

⁶⁹ A. Kersten, *op. cit.*, s. 346-348; T. Cieślak, *Szwecja*, *cit.*, s. 71-72; M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 28; S. Sagan, *Współpraca*, *cit.*, s. 22; L. Kowalska-Postén, *op. cit.*, s. 37.

⁷⁰ M. Grzybowski, *Prawnoustrojowe*, *cit.*, s. 28-29.

⁷¹ Tenże, *Systemy*, *cit.*, s. 10.

⁷² W. Czaplński, *op. cit.*, s. 200-208; W. Czaplński, K. Górski, *op. cit.*, s. 306; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 577.

⁷³ W. Czaplński, *op. cit.*, s. 210-213; W. Czaplński, K. Górski, *op. cit.*, s. 308-310.

⁷⁴ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 576-577.

⁷⁵ W. Czaplński, *op. cit.*, s. 212-213; W. Czaplński, K. Górski, *op. cit.*, s. 310.

⁷⁶ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 577.

prawicy i zawrócił Danię z drogi ku systemowi parlamentarnemu⁷⁷.

Okres rządów Estrupa to stały konflikt między egzekutywą a legislatywą. Gabinet cieszył się poparciem Chrystiana IX i miał większość w izbie wyższej, a spór gabinetu z *Folketingiem* toczył się wokół uchwalania budżetu. Konflikt zaostrzył się po tym, jak w 1876 r. lewica zdobyła w *Folketingu* 74 mandaty. Każda z izb uchwaliła swoją wersję budżetu i nie udawało się osiągnąć kompromisu, więc w kwietniu 1877 r. król rozwiązał izbę niższą i ogłosił budżet prowizoryczny. Przy okazji wyraźnie obwieścił, że *nie da sobie odebrać prawa powoływania według swego uznania ministrów*. Podzielona lewica była niezdolna do stanowczych działań wobec rządu, choć utrzymywała się jej przewaga w *Folketingu*. W kolejnych latach *Venstre* doprowadzała do odrzucenia budżetu przez izbę niższą, ale za przedłożeniem rządowym opowiadał się *Landsting*, a rząd wykonywał je jako tymczasowe prawo finansowe wprowadzone przez monarchę z powołaniem się na art. 25 konstytucji. Władca korzystał też z prawa rozwiązania *Folketingu*, ale kolejne wybory potwierdzały jednak dominację *Venstre*⁷⁸.

Na początku lat 90. doszło do porozumienia prawicy z umiarkowaną lewicą. Uzgodniono wówczas, że działalność rządu musi być oparta o budżet uchwalony przez parlament (a nie o prowizorium budżetowe), nie porozumiano się jednak co do przyjęcia systemu parlamentarnego. W związku z ugodą stronnictw w 1894 r. ustąpił Estrup, a na czele kolejnego prawicowego gabinetu stanął baron Reedtz-Thott. Wybory z 1895 r. przyniosły sukces tej części lewicy, która była przeciwna porozumieniu (*Venstrereformpartiet*). Reedtz-Thott odszedł, gdy pod koniec 1896 r. nie zyskał poparcia dla projektu budżetu, a kolejne prawicowe gabinety wciąż nie miały poparcia większości deputowanych. W wyborach z 1901 r. *Venstrereformpartiet* zdobyła 76 mandatów (na 114), socjaliści 14, a prawica zaledwie 8. Wówczas kierowanie rządem król powierzył luźno związanemu z lewicą Johanowi Henrikowi Deuntzerowi. Większość tek objęli politycy lewicy (w tym jeden chłop – Ole Hansen), co uznawane jest za przełom ustrojowy i przyjęcie w Danii systemu parlamentarnego⁷⁹.

Rząd Deuntzera nie miał poparcia w konserwatywnym *Landstingu*, rozluźniła się współpraca lewicy z socjalistami, sama zaś *Venstre* nie była jednolita i nie cała wspierała nowy gabinet, który przetrwał tylko do stycznia 1905 r., gdy premier podał się dymisji po atakach na ministra obrony. Kolejnym szefem rządu został Jens Christian Christensen – przywódca lewicy, mającej większość w *Folketingu*, a więc potwierdziła się logika systemu parlamentarnego. Od 1908 r. rząd mógł liczyć na wsparcie monarchy – Fryderyka VIII, który zasiadł wówczas na tronie i gotów był współpracować z partią większościową⁸⁰.

Gabinet Christensena upadł w wyniku afery finansowej, po tym jak minister Alberti przyznał się do przywłaszczenia publicznych pieniędzy. Po przegranym głosowaniu w *Folketingu* premier złożył urząd, a na czele rządu stanął N. Neergaard z umiarkowanej frakcji *Venstre*. Zdymisjonowany Christensen został wraz z Bergiem oskarżony przed Trybunałem Państwowym o *zaniedbanie w urzędowaniu*. Berga skazano na grzywnę, a Christensena uniewinniono. Ministerium Neergarda przetrwało do lipca 1909 r., a premier podał się do dymisji po wyborczej porażce lewicy. Kolejny gabinet Holsteina-Ledreborga istniał tylko przez miesiąc i był pierwszym duńskim ministerium, które ustąpiło w wyniku przegłosowania *votum* nieufności. Władzę przejęli wówczas radykałowie, a nowy mniejszościowy gabinet utworzył C. Zahle⁸¹.

W 1910 r. nieposiadający większości rząd doprowadził do rozwiązania parlamentu, wybory przyniosły sukces *Venstre* (w *Folketingu*: 57 mandatów, przy 13 prawicy, 20 radykałów i 24 socjalistów, w *Landstingu* – prawica 30, lewica 21, radykałowie 5, socjaliści 4). Zjednoczona lewica utworzyła gabinet K. Berstena. Po wyborczym sukcesie radykałów i socjalistów w 1913 r. na fotel premiera powrócił Zahle, a jego mniejszościowy gabinet przetrwał aż siedem lat⁸².

⁷⁷ W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 313; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 204-205, 213-218.

⁷⁸ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 577-579; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 218-228; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 314-318.

⁷⁹ K. Seignobos, *op. cit.*, s. 579; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 232-234, 243; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 320-321.

⁸⁰ W. Czapliński, *op. cit.*, s. 244-246; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 322-325.

⁸¹ W. Czapliński, *op. cit.*, s. 246-248; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 325-326; 338-339.

⁸² W. Czapliński, *op. cit.*, s. 248-249.

11. Przyjęcie parlamentaryzmu zbiegło się w Norwegii z powstaniem nowoczesnych stronnictw, *Venstre* i *Hoyre* w 1884 r. stały się ogólnokrajowymi partiami masowymi, a trzy lata później powstała partia socjalistyczna. Lewica podzieliła się na *Moderate Venstre* i *Rene Venstre* (czyli na lewicę *umiarkowaną* Sverdrupa i *prawdziwą* Bjornsona). W 1888 r. przed *votum* nieufności ocalił Sverdrupa sojusz z konserwatywną prawicą. Większość dawnych demokratów znalazła się w opozycji wobec premiera, a w wyborach 1889 r. konserwatyści uzyskali ponad 50 mandatów (radykałowie 38, a grupa Sverdrupa 22). W lipcu 1889 r. król powołał rząd konserwatywny na czele z Emilem Stangiem⁸³.

W marcu 1891 r. Stang podał się do dymisji po tym, jak *Storting* – wbrew konserwatystom – przegłosował rezolucję dotyczącą samodzielności Norwegii w sprawach dyplomatycznych. Nowy gabinet utworzył polityk stronnictwa radykalnego J. W. Steen. Początkowo kierował on gabinetem mniejszościowym, ale w wyborach z 1891 r. zyskał większość mandatów (65, przy 35 konserwatystów i 14 grupy Sverdrupa)⁸⁴. Narastał konflikt *Stortingu* z Oskarem II, który w 1892 r. nie przyjął dymisji gabinetu (złożonej po odrzuceniu przez władzę prawa o konsulatach). W kwietniu 1893 r. monarcha powołał kolejne konserwatywne i prounijne ministerium Stanga, utrzymywał je mimo *votum* nieufności przegłosowanego przez *Storting*. Wybory z 1894 r. przyniosły większość lewicy, która w parlamencie obalała rządowe projekty ustaw i przyjmowała kolejne bezskuteczne uchwały o *votum* nieufności. Do 1898 r. władca zachowywał rząd Stanga, który miał poparcie około 40 deputowanych - nawet gdy ten złożył dymisję w 1895 r.⁸⁵

Przełom stulecia przyniósł demokratyzację prawa wyborczego. W 1897 r. prawa wyborcze przyznano wszystkim mężczyznom po 25. roku życia, od 1905 r. wybory były bezpośrednie, w 1907 r. kobiety nabyły prawo głosu w wyborach samorządowych, zaś sześć lat później na równi z mężczyznami mogły brać udział w wyborach do *Stortingu*⁸⁶. Na początku XX w. większość mandatów posiadała *Venstre*, a na prawicy wyodrębniła się tzw. *narodowa Høire*, gotowa do współdziałania z liberałami dla obrony norweskich interesów. Po upadku rządu Steena w 1902 r. działały prawicowe gabinety Blehra i Hagerupa, a w marcu 1905 r. na czele *rządu narodowej solidarności* stanął Michelsen, (po odrzuceniu przez *Storting* propozycji kompromisu w konflikcie ze Szwecją i dymisji dwóch ministrów w gabinecie Hagerupa)⁸⁷.

W maju 1905 r. Oskar II odmówił zatwierdzenia ustawy o służbie konsularnej. Michelsen podał się do dymisji, a król nie był w stanie stworzyć nowego rządu. *Storting* 7 czerwca 1905 r. podjął uchwałę o rozwiązaniu unii, wskazując na niezdolność króla do wykonywania konstytucyjnych zadań i powierzając rządowi Michelsena wykonywanie obowiązków władcy. Nowy król - Haakon VII wydawał się być pogodzony ze znaczącym ograniczeniem roli panującego i zasadami systemu parlamentarno-gabinetowego⁸⁸.

Początkowo norweski parlamentaryzm funkcjonował według modelu dwóch partii dominujących (*Venstre* i *Høire*). Mimo istnienia systemu dwupartyjnego nie doszło do zdominowania parlamentu przez rząd (jak w Wielkiej Brytanii). Specyfika norweskiego ustroju polega na tym, że istnienie rządu często wynika nie tyle z zaufania większości, co z braku wyraźnego sprzeciwu *Stortingu*. Gabinet trwa jeśli nie dozna w wyborach wyraźnej porażki. Często funkcjonuje tzw. parlamentaryzm mniejszościowy, gdy rząd ma wyraźne wsparcie jedynie ze strony mniejszości w *Stortingu*. W latach 1907-1920 istniały gabinety posiadające wyraźną większość (jak rządy Konowa i Bratlie), ale i takie, które wspierała jedynie mniejszość posłów (jak rząd Løvlanda na przełomie 1907 i 1908 r. i pierwszy rząd Knudsena)⁸⁹.

⁸³ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 57, 62-64; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 567-568; J. Osiński, *op. cit.*, s. 72, 86, 92-93.

⁸⁴ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 74.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 81-82, 108; K. Seignobos, *op. cit.*, s. 568; J. Osiński, *op. cit.*, s. 73, 78-79, 118.

⁸⁶ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 108; T. Cieślak, *Norwegia*, cit., s. 86.

⁸⁷ B. Piotrowski, *op. cit.*, s. 124-126, 144-145; J. Osiński, *op. cit.*, s. 79-80.

⁸⁸ J. Osiński, *op. cit.*, s. 74, 80-81.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 112-119.

12. Powstanie parlamentaryzmu w Szwecji, Danii i Norwegii można ująć w pewien schemat. Początkiem przemian ustrojowych było wprowadzenie monarchii konstytucyjnej (w Szwecji jeszcze na początku XVIII w. z konstytucją z 1809 r., w Norwegii w 1814 r., a w Danii w 1849 r.). Dziewiętnastowieczne ustawy zasadnicze władzę wykonawczą powierzały królowi. Miał ją sprawować z Radą, której członków powoływał i odwoływał, zaś parlament nie miał wpływu na decyzje władcy. Stopniowo Rada Państwowa przestawała być zespołem doradców panującego - przejmowała zadania egzekutywy, zaś monarcha miał coraz mniejszy wpływ na jej bieżącą działalność. Szef ministerium stawał się rzeczywistym kierownikiem spraw państwowych (Estrup w Danii, De Geer w Szwecji, Stang w Norwegii).

W skandynawskich parlamentach umacniał się ruch liberalny i coraz liczniejsi byli przedstawiciele chłopów. Domagali się oni reform ustrojowych, w tym wpływu posłów na skład rządu. Już w połowie stulecia zdarzało się, że władca pozbywał się ministrów, którzy nie mieli poparcia w parlamencie, wynikało to jednak z jego decyzji, a nie z istnienia *votum* nieufności.

Nordycki parlamentaryzm nie powstał w wyniku nowelizacji ustaw zasadniczych, ale przez przyjęcie zasady, że wyraźne zanegowanie polityki Rady przez parlament skutkuje upadkiem gabinetu i powołaniem takiego, który cieszy się poparciem większości posłów. Za pioniera przemian ustrojowych uchodzi Norwegia, w której w 1884 r. król zmuszony był utworzyć rząd Sverdrupa – zgodnie z wolą *Stortingu*. Przełom nie był wcale ostateczny, gdyż jeszcze w latach 90. władca utrzymywał konserwatywny rząd mimo wyraźnego sprzeciwu izby. Z pewnością jednak system parlamentarno-gabinetowy obowiązywał od uzyskania samodzielności państwowej w 1905 r. Bardziej jednoznaczna była sytuacja Danii – tam parlamentaryzm zwyciężył w 1901 r. gdy premierem został Deuntzer posiadający większość w *Folketingu*. Odtąd obowiązywały nowe reguły tworzenia rządu, a istnienie gabinetów mniejszościowych nie stanowiło wyjątku od zasady rządów parlamentarnych, było bowiem jedynie konsekwencją układu sił w izbie. W Szwecji od początku XX w. *Riksdag* miał coraz większy wpływ na skład gabinetu i jego trwanie, a ostateczne przyjęcie zasady odpowiedzialności datowane jest na rok 1917, gdy powstanie rządu Edéna było wynikiem układu sił w parlamencie.

Co ciekawe – w monarchiach skandynawskich nawet faktyczne przyjęcie zasady odpowiedzialności parlamentarnej gabinetu nie przyniosło nowelizacji konstytucji. Formalnie powoływanie i odwoływanie ministrów nadal pozostawało uprawnieniem władcy, a skuteczność *votum* nieufności wynikała jedynie z powszechnej akceptacji reguł demokracji parlamentarnej.